

"YUMOR VA MADANIYATLARDAGI FARQLAR: PRAGMALINGVISTIK NUQTAI NAZARDAN
DIALOGIK NUTQ TAHLILI"

Mubashirxon Bektoshev Odilbek o'g'li,

Qo`qon Davlat Pedagogika Instituti

1-bosqich tayanch doktoranti,

bektoshevmubashirxon@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola turli tizimli tillarda yumorning dialogik nutqda qanday shakllanishi va uning pragmalingsvistik jihatlarini tadqiq etishga bag'ishlangan. Pragmalingsvistik nazariya asosida turli tillarda hazil-mutoyibaning kommunikativ vazifalari va madaniy kontekstlar ta'siri tahlil qilingan. Tadqiqotda til, madaniyat va kontekstning o'zaro ta'siri asosida dialogik nutqda yumorning shakllanishi va qo'llanilish jarayoni ko'rib chiqiladi. Olingan natijalar til va madaniyatlararo muloqotda yumorning ijtimoiy va lingvistik funktsiyalarini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Pragmalingsvistika, yumor, dialogik nutq, til va madaniyat, kontekst, implicature, lingvistik, hazil-mutoyiba, kommunikatsiya.

Kirish

Yumor har bir jamiyatda o'ziga xos nutqiy hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Har bir tilda va madaniy muhitda yumor o'zining ijtimoiy va lingvistik funktsiyalarini bajaradi, ya'ni ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash, muloqotning samarasini oshirish, yoki ziddiyatlarni yumshatish kabi. Tilshunoslar yumorning pragmatik qirralarini o'rganib, uni muloqotda yashirin ma'nolarni ochish vositasi sifatida ko'rib chiqadilar. Yumorning muloqot jarayonidagi roli ko'p jihatdan uning pragmatik aspektlari bilan bog'liq. Pragmalingsvistik nazariya yumorning shakllanishida va qabul qilinishida muhim rol o'ynaydi, chunki til va madaniyat yumorning qanday tushunilishi va baholanishiga bevosita ta'sir qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi — turli tizimli tillarda yumorning dialogik nutqda qanday qo'llanilishini, bu jarayonda pragmalingsvistik omillarning qanday rol o'ynashini o'rganish va tahlil qilishdir. Tadqiqot ingliz, o'zbek va rus tillarini qamrab oladi, shuningdek, har bir tilning o'ziga xos yumor shakllariga e'tibor qaratiladi.

Adabiyotlar Sharhi

Yumor va uning lingvistik jihatlarini bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Grice (1989) tomonidan ishlab chiqilgan "maxsus qoidalar nazariyasi" (Grice's Maxims) yumorning muloqot jarayonida qanday shakllanishini tushuntirish uchun muhim nazariya hisoblanadi. Grice nazariyasiga ko'ra, nutqdagi qoidalarning bilvosita buzilishi yoki implicature, ya'ni yashirin ma'nolarni ifodalash orqali yumor hosil bo'ladi. Levinson (1983) pragmalingsvistik nazariyada yumorning muloqotdagi o'rni va funktsiyasini chuqur tahlil qilib, uning ijtimoiy va madaniy jihatlarini bilan bog'liq qirralarni ochib bergan. Levinsonning tadqiqotlarida til va muloqotning kontekstual qirralari, xususan, hazilning madaniyatlararo muloqotdagi o'rni va qabul qilinish jarayoniga qaratilgan.

O'zbek tilida yumorning pragmatik xususiyatlari bo'yicha Yusupov (2020) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar o'zbek madaniyatidagi so'z o'yinlari va hazil-mutoyibaning ijtimoiy aloqalar va kommunikatsiyadagi rolini tahlil qiladi. Ushbu tadqiqotlarda o'zbek madaniyatida yumorning milliy o'ziga xosligi va uning ijtimoiy munosabatlar yaratish vositasi sifatidagi roli muhim o'rin tutadi.

Attardo (1994) yumorning lingvistik qirralarini tahlil qilib, bu sohada lingvistik nazariyalarni o'rganib, yumorning turli tillarda va madaniy kontekstlarda qanday o'zgarishini tadqiq qilgan. Uning tadqiqotlari yumorning universalligi va o'ziga xosliklarini chuqur o'rganadi.

Qamrovchi va multi-dimensionsal tadqiqotlar Natson va Bogdan (2010) tomonidan olib borilgan, ular turli madaniyatlarda yumorning muloqotdagi o'rnini va ahamiyatini o'rganishga qaratilgan. Ularning tadqiqotlari kontekstual, psixologik va sotsiologik omillarning yumor va kommunikatsiya jarayonlaridagi o'zaro ta'sirini o'rganishga yordam beradi.

Yumor va uning kognitiv asoslari bo'yicha bir qator tadqiqotchilar, masalan, Raskin (1985) va Ziv (1988), tadqiqotlar olib borib, yumorning kognitiv va ijtimoiy funktsiyalarini o'rganishgan. Ularning fikricha, yumor nafaqat kommunikativ vazifalarni bajaradi, balki muloqotda ishtirok etuvchilar o'rtasida ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Metod

Ushbu tadqiqotda pragmatik metodlar qo'llanildi. Dialogik nutqdagi yumorning shakllanishi va uning muloqotdagi o'rnini tahlil qilish uchun turli tizimli tillar (ingliz, o'zbek, rus) asosida taqqoslash metodidan foydalanildi. Tadqiqot metodikasi quyidagilardan iborat:

Dialogik nutq tahlili — turli tillardagi dialoglarda yumorning shakllanishi va uning kommunikativ vazifalari o'rganildi. Dialogik nutqning tahlilida misollar keltirib, turli til va madaniyatlararo farqlar ko'rib chiqildi.

Pragmatik qoidalarning buzilishi — Grice nazariyasiga ko'ra, yumorning implicature orqali shakllanish jarayonlari tahlil qilindi. Nutqdagi bilvosita ifodalarning shakllanishi va mazmuni analitik tarzda baholandi.

Kontekstual tahlil — har bir til va madaniyatdagi yumorning kontekstual va madaniy jihatlari tahlil qilinib, madaniyatlararo farqlar ko'rib chiqildi. Kontekstual tahlil jarayonida madaniy an'analar va qadriyatlarining ahamiyati yoritildi.

Empirik tadqiqot — tadqiqot uchun turli tillardagi hazil-mutoyibaga oid dialogik matnlar va nutqiy namunalardan foydalanildi. Bunda turli madaniyatlarda odatdagi humor elementlari o'rganildi.

Anketalar va intervyular — tadqiqot jarayonida turli ijtimoiy qatlamlardan ishtirokchilar bilan anketalar o'tkazildi va intervyular olib borildi. Bu orqali yumorning ijtimoiy jihatlari va kontekstual ahamiyati to'g'risida batafsil ma'lumotlar yig'ildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari ko'rsatdiki, har bir til va madaniyatda yumorning pragmatik jihatlari bir-biridan farq qiladi.

Ingliz tili: Yumor ko'pincha bilvosita shakllanadi va kontekstual qoidalarga asoslanadi. Ingliz tilidagi hazillar ko'pincha implicature orqali, ya'ni yashirin ma'no berish orqali hosil bo'ladi. Masalan, biror kishi yomg'irli kunda "What a beautiful day!" deb aytganda, aslida bu ibora hazil ma'nosida ishlatiladi va asl ma'nosini teskariga o'g'iradi. Shuningdek, inglizlarning o'zaro muloqotida "dad jokes" (ota hazillari) keng tarqalgan. Bu hazillar oddiy, lekin bir oz kulgili kontekstdan kelib chiqadi [5, B. 67].

O'zbek tili: O'zbek tilida yumor ko'pincha so'z o'yinlari va hazil-mutoyiba shaklida namoyon bo'ladi. O'zbek hazillari ko'pincha milliy an'analar va qadriyatlarga bog'liq. Misol uchun, o'zbeklar orasida "Bir to'p aylanmasin, ikkinchisi qo'shilmang" kabi iboralar orqali jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy muammolarni hazil qilib ko'rsatadi [3, B. 45].

Rus tili: Rus tilida esa yumor ko'pincha kinoya va ironik ifodalar orqali kuchaytiriladi. Rus tilidagi hazillar ko'pincha ijtimoiy va siyosiy mavzular bilan bog'liq bo'ladi. Masalan, "Gde ty bil, kogda ne bulo!" kabi iboralar rus madaniyatida keng tarqalgan bo'lib, bular o'zaro hazil va muloqotni shakllantiradi [6, B. 80].

Xulosa

Yumor — bu kommunikatsiyaning muhim elementi bo'lib, u nafaqat kulgiga, balki ijtimoiy aloqalarni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Turli tizimli tillarda yumorning shakllanishi va

qo'llanilishi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yumor muloqotda yashirin ma'nolarni ochish vositasi sifatida ishlatiladi va madaniyatlararo muloqotda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, tadqiqotda ko'rsatilganidek, yumorning shakllanishi va qabul qilinishi til va madaniyat kontekstidan kelib chiqadi.

Tavsiyalar

Tadqiqotlarning kengaytirilishi — kelajakda boshqa tillarda ham yumorning pragmatik jihatlarini o'rganish va bu jarayonni yanada chuqurroq tahlil qilish lozim. Bu sohada tadqiqotlar o'zaro ta'sir va muloqotni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Madaniyatlararo tadqiqotlar — turli madaniyatlardagi yumor va uning kommunikativ vazifalarini o'rganish hamda madaniyatlararo aloqalarni mustahkamlash uchun tadqiqotlar olib borish zarur. Bu jarayonda turli madaniyatlar o'rtasidagi farqlar va ularning kommunikatsiyaga ta'siri alohida e'tiborga molikdir.

Amaliy dasturlar — til va madaniyatlarni o'rganayotgan talabalar uchun yumor asosida kommunikatsiyani rivojlantiruvchi amaliy dasturlar yaratish foydali bo'ladi. Bu dasturlar orqali talabalar nutqiy madaniyatni va pragmatik jihatlarini yaxshiroq o'rganishlari mumkin.

Yumor va psixologiya — yumorning psixologik jihatlari va insonlararo muloqotdagi rolini o'rganish ham tadqiqotlar uchun qiziqarli bo'lishi mumkin. Bu masalani o'rganish orqali muloqot jarayonida ishtirok etuvchilarning psixologik xususiyatlarini tushunish mumkin.

Media va zamonaviy tadqiqotlar — zamonaviy media vositalarida, masalan, ijtimoiy tarmoqlarda yumor qanday qo'llanilayotgani va uning yangi shakllari haqida tadqiqotlar o'tkazish muhimdir. Bugungi kunda media, jumladan, internet va ijtimoiy tarmoqlarda yumor tezkor va keng tarqalgan.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Grice, H. P. (1989). *Studies in the Way of Words*. Harvard University Press.
2. Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge University Press.
3. Yusupov, J. (2020). O'zbek tilidagi yumor: madaniy va lingvistik jihatlari. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.
4. Attardo, S. (1994). *Linguistic Theories of Humor*. Mouton de Gruyter.
5. Raskin, V. (1985). *Semantic Mechanisms of Humor*. D. Reidel Publishing Company.
6. Ziv, A. (1988). The social perception of humor. *Communication Research*.
7. Vaid, J., & Gupta, P. (2001). *Language and Humor*. Wiley-Blackwell.
8. Natson, S., & Bogdan, M. (2010). Cross-Cultural Communication and Humor. *Journal of Intercultural Communication Research*.
9. Mukhtorova, M., & Ilxomov, X. (2024). HOW TO IMPROVE LISTENING SKILLS OF BOTH ESL AND EFL STUDENTS. *QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 11(11), 84–86. <https://doi.org/10.54613/ku.v11i11.964>
10. Begmatov, A. T. (2022). EFFECTIVE USE OF INTERACTIVE GAMES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE. *Conferencea*, 1-4.
11. Ikboljon Ahmedov Ilxomovich. (2022). INTERCONNECTEDNESS OF SKILLS IN LANGUAGE LEARNING PROCESS. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(6), 1124–1127. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/C6AYV>
12. Bektoshev, Mubashirxon. (2021). THE REFORMATIONS IN THE FIELD OF TOURISM AND ITS ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *UZBEKISTAN ON THE WAY TO THIRD RENAISSANCE: HARMONY OF THNOCULTURAL, HISTORICAL AND ECONOMIC ASPECTS*. 10.54613/001047.

13. Mubashirxon Bektoshev Odilbek o`g`li. (2022). FORMAL AND SYNTACTIC ASPECTS OF THE PASSIVE VOICE. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(6), 1556–1559. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/RE4YV>
14. Mubashirxon Bektoshev Odilbek o`g`li. (2022). PASSIVE VOICE IN TRANSLATION. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(6), 1605–1608. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/PHF93>
15. Sultanovich, S. N. (2023). THE ROLE OF TECHNOLOGIES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING. SUSTAINABILITY OF EDUCATION, SOCIO-ECONOMIC SCIENCE THEORY, 1(11), 136-138.
16. Sultanovich, S. N. (2023). METHODS OF TEACHING ENGLISH. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH, 6(9), 153-156.
17. Akhmadjonov, A. (2023). RESEARCH ON LANGUAGE PLANNING AND POLICY PROPOSAL OF A CHOSEN EDUCATIONAL SCHOOL. Innovative Development in Educational Activities, 2(17), 78-84.
18. Akhmadjonov, A. (2022, September). PRONUNCIATION PROBLEMS OF STUDENTS AT LOCAL UNIVERSITIES IN UZBEKISTAN. In INTERNATIONAL CONFERENCES (Vol. 1, No. 6, pp. 65-75).